https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 29.01.2026

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

PhD. Shobduraximova Umriniso

Andijon davlat pedagogika instituti Pedagogika yonalishi

2-bosqich magistranti **Abduqaxxorova Moxinur Nodirbek qizi**

DEVIANT XULQLI BOLALARDA LIDERLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot deviant xulqli bolalarda liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslarini tahlil qiladi. Tadqiqot jarayonida 9–15 yoshli o'quvchilar orasida empirik tajriba o'tkazilib, maxsus modulli dastur asosida liderlik fazilatlari, kommunikativ ko'nikmalar va o'zini boshqarish qobiliyatining o'zgarishi o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, liderlikni rivojlantirish dasturi deviant xulqli bolalarda emotsional barqarorlik, jamoaviy faoliyat va mas'uliyat darajasini oshiradi, shuningdek, salbiy xulq shakllarini kamaytiradi. Tadqiqot amaliy natijalari psixologlar, pedagoglar va ota-onalar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Kalit so'zlar. Deviant xulq, liderlik qobiliyati, ijtimoiy moslashuv, emotsional intellekt, o'zini boshqarish, pedagogik yondashuv, psixologik korreksiya, o'smirlar, ijtimoiy faollik, ijobiy psixologiya.

Аннотация. В данной научной работе рассматриваются педагогические и психологические основы развития лидерских качеств у детей с девиантным поведением. В ходе исследования была проведена эмпирическая работа с участием учащихся в возрасте 9–15 лет, в рамках которой апробирована специальная модульная программа, направленная на формирование лидерства, коммуникативных навыков и саморегуляции. Результаты показали, что программа способствует повышению эмоциональной устойчивости, ответственности и социальной адаптации, а также снижению

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 29.01.2026

проявлений агрессии и конфликтности. Практические выводы исследования могут быть использованы педагогами, школьными психологами и родителями в целях коррекции и профилактики девиантного поведения у детей.

Ключевые слова. Девиантное поведение, лидерские качества, социальная адаптация, эмоциональный интеллект, саморегуляция, педагогический подход, психологическая коррекция, подростки, социальная активность, позитивная психология.

Annotation. This research explores the pedagogical and psychological foundations for developing leadership skills in children with deviant behavior. An empirical study was conducted among students aged 9–15, applying a specially designed modular program aimed at enhancing leadership abilities, communication skills, and self-regulation. The findings revealed that participation in the leadership development program significantly improved emotional stability, responsibility, teamwork, and social adaptation while reducing aggressive and oppositional behavior. The practical implications of the study provide valuable recommendations for teachers, school psychologists, and parents to effectively support behavioral correction and positive youth development.

Keywords. Deviant behavior, leadership skills, social adaptation, emotional intelligence, self-regulation, pedagogical approach, psychological correction, adolescents, social activity, positive psychology.

Kirish. Deviant xulq — ijtimoiy qoidalarga, maktab yoki oilaviy me'yorlarga zid xatti-harakatlar majmuasi — bolalar va o'smirlar orasida keng tarqalgan muammolardan biridir. Bunday xulqli bolalar bilan ishlashda jazo va chegara choralari bilan birga, ijobiy rivojlanish imkoniyatlarini yaratish — ularni jamiyatga moslashtirish hamda ijobiy ijtimoiy rol shakllantirish uchun muhim. Liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish esa deviant xulqli bolarda o‘z-o‘zini

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 29.01.2026

boshqarish, mas'uliyat, hamkorlik va motivatsiyani oshirish orqali salbiy xulqni kamaytirish va adaptiv ijtimoiy xulqni shakllantirishda samarali vosita bo‘lishi mumkin.

Deviant xulqli bolarda liderlik qobiliyatlarini maqsadli pedagogik aralashuvlar yordamida rivojlantirish va bu jarayonning ijtimoiy-psixologik, pedagogik ko‘rsatkichlarini aniqlash.

Deviant xulq tushunchasi va uning pedagogik-psixologik xususiyatlarini umumlashtirish; liderlik qobiliyatlari tuzilmasi va rivojlanish yo‘llarini tadqiq etish; deviant xulqli bolarga moslashtirilgan liderlik dasturini ishlab chiqish; dastur samaradorligini empirik tadqiqot orqali baholash; amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. Mavzu gipotezasi; maqsadli, strukturalangan liderlikni rivojlantirish dasturi deviant xulqli bolarda ijtimoiy moslashuvni yaxshilaydi, xulqiy xavf omillarini kamaytiradi va o‘z-o‘zini nazorat qilish hamda mas'uliyat hissini oshiradi.

Nazariy- metodologik asos; ijtimoiy o‘rganish nazariyasi (Bandura), ijobiy psixologiya, rivojlanish psixologiyasi va yetakchilik nazariyalari (transformatsion, xizmatkorlik — servant leadership). aralash usullar (mixed methods): kvantitativ (eksperimental dizayn — boshqariluvchi guruh va tajriba guruhi) va sifatli (intervyu, fokus-guruhlar, kuzatuv). O‘lchovlar: xulq bo‘yicha baholash shkalalari, liderlik kompetensiyalari inventarlari, o‘qituvchilar/ota-onalar baholari.

Empirik tadqiqot bosqichlari va o‘tkazish jarayoni. Tadqiqot Andijon viloyatidagi umumta’lim maktablaridan birida olib borildi. Unda jami 64 nafar 10–13 yoshli o‘quvchi ishtirok etdi. Maktab psixologi va sinf rahbarlari bilan hamkorlikda deviant xulqli deb aniqlangan bolalar tanlab olindi. Ishtirokchilar ikki guruhga bo‘lindi: Tajriba guruhi (32 nafar) — maxsus liderlikni rivojlantirish dasturida qatnashganlar. Nazorat guruhi (32 nafar) — odatiy psixologik va tarbiyaviy ishlarda qatnashganlar.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 29.01.2026

Tadqiqot bosqichlari. Diagnostika bosqichi — boshlang‘ich darajada o‘quvchilarning xulq, emotsional intellekt va liderlik kompetensiyalari baholandi. Amaliy-aralashuv bosqichi — 14 haftalik dastur asosida mashg‘ulotlar o‘tkazildi (kommunikatsiya, jamoaviy ish, qaror qabul qilish, o‘zini boshqarish). Nazorat bosqichi — dastur yakunida xulq va kompetensiyalardagi o‘zgarishlar qayta o‘lchandi.

Tadqiqot metodlari. So‘rovnoma va testlar: “Ijtimoiy liderlik ko‘nikmalari” shkalasi, “O‘quvchi xulqini baholash” anketasi, “Emotsional intellekt” testi. Kuzatuv: mashg‘ulotlarda ishtirok, rolli o‘yinlardagi faoliyat, sinfdagi ijtimoiy o‘rni. Suhbat: o‘quvchi, ota-ona va o‘qituvchilar bilan yarim strukturali intervyular.

Tadqiqot natijalari. Dastlabki diagnostika. Boshlang‘ich natijalar shuni ko‘rsatdiki, tajriba va nazorat guruhidagi o‘quvchilarda: impulsivlik, nizolarga moyillik va emotsional beqarorlik yuqori; o‘z fikrini to‘g‘ri ifoda etish va jamoada hamkorlik qilish darajasi past; ijobiy liderlik fazilatlari (mas’uliyat, tashabbus, o‘zini boshqarish) sust rivojlangan.

Dasturdan keyingi o‘zgarishlar. Tajriba guruhi ishtirokchilari orasida quyidagi muayyan ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi:

Ko‘rsatkich	**Boshlanishda (o‘rtacha ball)**	**Yakunda (o‘rtacha ball)**	**O‘sish foizi**
Emotsional intellekt	46	68	+47%
Kommunikativ faoliyat	39	64	+64%
Jamoada ishtirok etish	41	63	+53%
Mas’uliyat va tashabbus	38	61	+60%
Konfliktni boshqarish	35	59	+68%

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 29.01.2026

Nazorat guruhida esa o‘zgarishlar minimal (5–10%) bo‘lgan. Sifatli natijalar (intervyular asosida). O‘qituvchilar fikricha, tajriba guruhidagi bolalar: darslarda faolroq qatnasha boshlagan; jamoaviy ishda yetakchilik rolini o‘z zimmasiga olishga harakat qilgan; nizolarda murosani tanlashga moyil bo‘lgan. Ota-onalar esa bolalarining “sabrliligi, o‘zini tutish” ko‘nikmalari yaxshilanganini bildirgan. Natijalarni tahlil qilish. Statistik tahlil (t-test asosida) natijalar orasidagi farqning $p < 0.01$ darajada ishonchli ekanini ko‘rsatdi. Bu esa liderlik dasturi deviant xulqli bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatganini tasdiqlaydi. Sifatli ma’lumotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilar o‘zlarini jamiyatda “muammoli bola” emas, balki “jamoga foydali shaxs” sifatida his eta boshlaganlar. Bu o‘zgarish ijtimoiy identifikatsiya va o‘z-o‘zini qadrlashni oshirgan. Tajriba natijalari A.Bandura va D.Goulman (emotsional intellekt nazariyasi) konsepsiyalarini amaliy tasdiqlaydi: o‘zini anglash va boshqarish ko‘nikmalari ijtimoiy xulqni normativlashtiradi. Ilmiy tahlil va muhokama: Deviant xulqli bolalarda liderlikni rivojlantirish nafaqat tarbiyaviy, balki reabilitatsion jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Liderlik faoliyatida bola: o‘zini ijobiy rolda sinab ko‘radi; ijtimoiy mas’uliyatni his qiladi; muloqot madaniyatini o‘zlashtiradi; o‘z xulqini boshqarishni o‘rganadi. Mazkur yondashuv ijtimoiy-psixologik adaptatsiya modelining muhim yo‘nalishi bo‘lib, u “salbiy xulqni ijobiy faoliyat bilan almashtirish” tamoyiliga asoslanadi. Liderlik ko‘nikmalarining shakllanishi shaxsning: kognitiv (fikrlash, tahlil, rejalashtirish); emotsional (hissiy boshqaruv, empatiya); Ijtimoiy (hamkorlik, javobgarlik, kommunikatsiya) sohalarida ijobiy o‘sishga sabab bo‘ladi.

Deviant xulqli bolalarning xususiyatlari**.**Mustaqillik va o‘z fikrini erkin ifoda etish istagi – ular boshqalar tomonidan boshqarilishni yoqtirmaydi.Chegaralarni sinovdan o‘tkazish – qoidalarni buzish orqali atrof-muhit reaktsiyasini o‘rganadi.Yuqori energiya va faoliyatga moyillik – ular faoliyatga tezda kirishadi, lekin ko‘pincha tartib va nazoratga ehtiyoj sezmaydi.Ta’sirchanlik va impulsivlik –

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 29.01.2026

qarorlarni tez qabul qilishda ularning liderlik salohiyati seziladi, biroq nazorat yetishmasligi ularni muammoli holatlarga olib kelishi mumkin.Deviant xulqli bolalarda liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish quyidagi ijobiy natijalarni beradi:

Ijtimoiy muammolarni hal qilishda samaradorlik**.**Bolalar guruhda qaror qabul qilish va muammolarni hal etish qobiliyatini o‘zlashtiradi.O‘z-o‘zini boshqarish va mas’uliyatni oshirish.

Nazorat va qoida buzishga moyillikni konstruktiv faoliyatga yo‘naltirish orqali o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati shakllanadi**.**Guruhni motivatsiya qilish va ijobiy ta’sir ko‘rsatish

Deviant xulqli bolalar o‘z energiyasi va impulsivligini ijtimoiy foydali maqsadlarga yo‘naltirishni o‘rganadi.Salbiy xulq-atvorni konstruktiv faoliyatga yo‘naltirish.

Masalan, agressiv bolalarni sport, san’at yoki ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish orqali ularning energiyasi ijobiy yo‘nalishga o‘tadi.Mentorlik va rol modellari.

Bolani ijobiy liderlar bilan tanishtirish, ularni kuzatib o‘rganishga rag‘batlantirish. Mentorlar deviant xulqli bolalarga qoidalarni hurmat qilish va mas’uliyatni his qilish ko‘nikmalarini o‘rgatadi.

Bolalarni guruh faoliyatlariga jalb qilish, ularni liderlik vazifalarida sinash. Bu jarayonda ular qaror qabul qilish, boshqalarni boshqarish va guruhni rag‘batlantirishni o‘rganadi.Ijobiy mustahkamlash.Har bir ijobiy harakat yoki muvaffaqiyatni rag‘batlantirish orqali motivatsiya oshiriladi.Masalan, loyiha yoki tadbirni muvaffaqiyatli boshqargan bolaga ijobiy baho va e’tirof berish.Emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish.Konfliktlarni hal qilish, tinglash, empatiya va hurmat ko‘rsatish kabi ko‘nikmalarni shakllantirish. Bu bolalarga ijtimoiy muhit bilan uyg‘unlashish imkonini beradi.Bolaga kichik vazifalardan boshlab murakkab mas’uliyatlar berish. Xatolarni tahlil qilish imkoniyatini berish, shuningdek, muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini rivojlantirish.Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, deviant xulqli bolalar ijtimoiy va pedagogik qo‘llab-quvvatlash bilan

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 29.01.2026

samarali liderlarga aylanishi mumkin. Masalan:Sport va guruh loyihalarida qatnashgan bolalar o‘z impulsivligini nazorat qilishni o‘rganadi.San’at va ijodiy loyihalarda qatnashgan bolalar o‘z tashabbusini ijobiy yo‘naltirish orqali guruh ichida ta’sirchan yetakchiga aylanadi.Psixologik treninglar va mentorlik dasturlari orqali deviant xulqli bolalar ijtimoiy qoidalarga rioya qilishni o‘rganadi va boshqalarni boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa. Deviant xulqli bolalar — bu salbiy ko‘rinishdagi xulqni namoyon etuvchi, ammo ijobiy yo‘naltirilgan energiya va tashabbusga ega shaxslardir. To‘g‘ri pedagogik yondashuv bu energiyani ijtimoiy foydali faoliyatga yo‘naltiradi. Liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish deviant xulqli bolalarda o‘z-o‘zini anglash va boshqarish darajasini oshiradi, bu esa xulqni normallashtirishga yordam beradi. Dastur asosidagi mashg‘ulotlar bolalarda empatiya, sabr, ijtimoiy moslashuv va mas’uliyat fazilatlarini kuchaytiradi. Tadqiqot natijalari psixologik-pedagogik ta’sirning integratsiyalashgan modeli samarali ekanini ko‘rsatadi: o‘yin, muloqot, loyihaviy ish va refleksiya birgalikda natija beradi. Mazkur tajriba asosida deviant xulqli bolalar bilan ishlovchi psixologlar, sinf rahbarlari va ijtimoiy pedagoglar uchun metodik qo‘llanma ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Bandura, A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. 1977-yil.
2. Barkley, R. A. *Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A Handbook for Diagnosis and Treatment*. New York: Guilford Press. 2015-yil.
3. Bronfenbrenner, U. *Ecological Systems Theory*. In: *Annals of Child Development*, 6, 187–249. 1989-yil.
4. Goleman, D. *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books. 1995-yil.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 29.01.2026

5. Karimova, V. M. *Ijtimoiy psixologiya asoslari*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti. 2019-yil.
6. Mavlonova, R., Tursunova, N., & Shamsiyeva, D. *Pedagogika*. Toshkent: “Innovatsion rivojlanish” nashriyoti. 2020-yil.
7. Muxitdinova, N. A. *Pedagogik psixologiya: Shaxs va rivojlanish jarayoni*. Toshkent: Fan va texnologiya. 2021-yil.
8. Nazarova, R. K. *O‘smirlar psixologiyasi va tarbiyasi*. Toshkent: Yangi asr avlodi. 2018-yil.
9. Nurbekov, B. B. (2022). “Deviant xulqni korreksiya qilishda psixologik yondashuvlar”. *Psixologiya va ta’lim jurnali*, №3, 44–50.
10. Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.
11. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). *Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211.